

Debatt

Replik till Roger Nyqvists recension av *Vid nordliga leden*

Roger Nyqvist har i *Fornvännen* 103 anmält min bok *Vid nordliga leden. Västsverige för 1000 år sedan*. I bokens förord uttrycks en förhoppning om att den skall leda till en livlig debatt om Västsveriges roll i den svenska riksbildningen. Det är därför glädjande att Nyqvist tagit sig tid att både läsa boken och skriva om den. Trots vissa invändningar finner han att jag nått mitt huvudmål med boken. Han ifrågasätter dock några viktiga utgångspunkter, främst användandet av begreppet »hövdingadömen», min användning av skriftliga källor samt hävdar att det arkeologiska materialet inte använts tillräckligt. Eftersom jag anser att Nyqvist missuppfattat min text på flera ställen om just dessa ting vill jag gärna kommentera recensionen.

Ett syfte med boken är att den är ett led i nedmonteringen av föreställningen om ett svearrike som redan under 1000-talet skulle ha omfattat det medeltida Västsverige, en tanke som jag drivit sedan en artikel i *Fornvännen* 1984. Nyqvist anser att detta numera egentligen är att slå in öppna dörrar. Detta är dock knappast fallet. Så sent som 2005 påstod Nils Blomkvist att Sverige är ett gammalt rike med Uppsala som centrum, att det föll isär genom inbördeskrig under åren 1120–40, men att det återhämtade sig genom en nationalistisk reaktion. 2002 beskrev Mats G. Larsson entusiastiskt hur »svear» besegrade »götarna» och underlade sig Götaland.

Den, som jag uppfattar det, allvarligaste invändningen från Nyqvist är att min bok skulle »sakna en modern syn på det förkristna samhället» (s. 221). Skälet till detta är att jag klätt mina åsikter »i Services gamla begreppsapparat».

Förvisso refererar jag dennes evolutionistiska schema, jag framhåller, liksom för övrigt även Service själv, att detta svårligen kan påvisas i det empiriska materialet. Jag skriver »Väl medveten om dessa komplikationer anser jag det ändå motiverat att ange hur skillnaden mellan staten och

andra organisationsformer kan uppfattas» (s. 34). Därefter anknyter jag till definitionerna i Renfrew & Bahns handbok från 1996: hövdingadömen bygger på principen om rangordning i form av åtskild social status och de sammanhålls av personliga allianser. Jag konstaterar också att de ofta använda begreppen »rike» och »rikssamling» kan avse enheter på olika organisationsnivå – både hövdingadömen och stater.

I tidigare arbeten har jag använt begreppen *peer politics* och *heterarki*. I denna bok, som vänder sig till en läsekrets även utanför akademiska institutioner och grävande inrättningar, valde jag det mera bekanta »hövdingadömen», men väl att märka efter uttrycklig definition och med påpekande av tveksamheten i den evolutionistiska modellen. Tillåt mig också att påpeka att den engelske historikern Philip Line (2006) åberopar min användning av *peer politics* och att han använder sig av begreppet *chiefdoms* när han beskriver det skandinaviska samhället före medeltiden. Jag känner i alla fall inte till någon ny bättre definition på de samhällsenheter som föregick medeltidens utvecklade kristna kungadömen med territoriella gränser och en central styrande myndighet.

Nyqvist tillskriver mig också uppfattningar som jag inte har och som inte heller bör kunna utläsas av boken. Bl.a. skriver han att min syn på samhället »borde innebära att handel inte kunde förekomma eftersom det ... tydligen bara var att ta det du ville ha.» Vad jag skriver och menar är att samhället saknade övergripande organ som kunde garantera en äganderätt. Detta är en rätt som finns oberoende av om ägaren har besittning av mark eller annan egendom. Vad som fanns i förkristen tid var anspråk på ägande men det innebar i praktiken endast en besittningsrätt som man fick försvara med egen kraft och med de allierade man lyckades uppbringa. Detta finns beskrivet såväl i de isländska släktsagorna som i samtidssagorna från 1200-talet. Ett exempel är

Njals saga där det berättas om en person som på Gulatinget blivit utsedd till arvinge och får rådet, »Men dina ovänner lägger nog beslag på arvet om du inte kommer dit» (kap. 2 i Lars Lönnroths översättning). Den sorgliga verkligheten tycks ha varit att om man saknade tillräckligt stöd från hövdingar och vänner kunde man tvingas att ge upp sin rätt, medan den som hade tillräckligt stöd kunde behålla sitt rov, trots utslag i domstol. Det finns ingenting som tyder på att det var annorlunda i Västsverige än på Island och i Norge.

Nyqvist diskuterar förekomsten av en bestående samhällsorganisation och verkar anse att jag förnekar en kontinuitet i samhället. Här vill jag påpeka att ett helt kapitel i boken ägnas åt »Lagen före Västgötalagen». Där står bl.a. att det fanns ett rättssystem i form av oskriven sedvanerätt och att släktens ägandanspråk, begreppet odal, markerades med bl.a. gravhögar och runstenar för att visa kontinuiteten bakåt i tiden (s. 118).

Jag anser att de *harda godan thegnar* och drängar som nämns på ett 20-tal runstenar i Västergötland, liksom på Jylland och i sydöstra Skåne, var Knut den stores handgångna män och ingick i hans *thingalid*. Detta diskuterar Nyqvist tyvärr inte närmare. Däremot anger han att jag skulle ha påstått att begreppet *thegn* skulle betyda »en man som rest över öppet hav» och drar slutsatser av detta. Detta är fel citerat eftersom det i boken (s. 136) – i samband med resor – står, »Att resor över hav var ett stort företag framgår bl.a. av att man i England kunde uppnå värdighet av ›Thegn› om man företagit tre resor med eget skepp över öppet hav.» Förvisso hade de *thegnar* från Västergötland som vistades i England rest över Nordsjön, men det krävdes säkerligen mer än så för att få bli *thegn* och kanske medlem av *thingaliden*.

Som jag skriver i boken var thegn en beteckning på hög rang i det anglosaxiska England under århundraden. Det anmärkningsvärda är att män med skandinaviska namn och denna titel förekommer såväl i engelska dokument utfärdade av Knut den store och på ovannämnda runstenar. Dessutom finns det särskilda bestämmelser om thegnar bland danerna i engelska lagar utfärdade ca år 1020. Att hövdingar från

Västergötland ingick i den engelsk-danske kung Knuts närmaste följe är oförenligt med tanken att en sveakung skulle ha regerat Västergötland.

Nyqvist anser också att jag, när det gäller dessa runstenar, borde ha förklarat varför man ristade in något som blev evigt om man nu inte trodde på en bestående samhällsorganisation. Min replik blir att jag inte tror att de som lät rista stenarna övervägde samhällsorganisationens bestånd mer än nutida resare av gravvårdar. En ristning i sten är sannerligen vida mera bestående än allt annat, och ett skäl till att runstenar restes var att markera rådande ägoförhållanden. Dessutom bör det väl vara så att ju oroligare tider desto större är behovet av bestående markeringar.

När det gäller de skriftliga källorna har jag tydligt angivit min inställning att de kan återspegla en verklighet om än förvanskad i tid och rum (s. 15). Om ledung står exempelvis (s. 98): »Några citat från Snorres Heimskringla kan kanske illustrera den verklighet som mötte en presumtiv härförare.» Vid de citat som Nyqvist anser som okritiskt angivna står det vanligen exempelvis, »Enligt Snorre ...».

Av det arkeologiska materialet redovisar jag runstenar, fynd av mynt, bl.a. en sammanställning av fynd av arabiska mynt från sydvästra Skandinavien (karta 8) samt värdeföremål och några byggnader som bedöms ha dansk anknytning, s.k. trelleborgshus. Dessutom nämner jag den under skrivandet pågående utgrävningen av en stenkyrka från första hälften av 1000-talet i Varnhem. Nyqvist anser att jag bort använda »hela Västsveriges arkeologiska material» och »växla mellan de skrivna orden och bebyggelsepåren». Jag anser att jag använt de fynd som är relevanta för min frågeställning samt de fåtliga skriftliga källor som finns.

Nyqvist (2001) har ju för övrigt själv ingående studerat det arkeologiska materialet från två områden av häradsstorlek i nuvarande Bohuslän i sin avhandling. Hans slutsats blev, såvitt jag förstår, att det inte gick att kontrollera området som blev detta landskap förrän under medeltidens slutskede då sockenindelningen var en viktig faktor.

Denna slutsats är väl förenlig med min egen att ett Sverige där en instans som samtidigt kon-

trollerade både Götaland och Svealand började bli verklighet först efter 1164 då det svenska ärkestiftet bildades.

Vi kanske trots allt är överens om mer än det som skiljer.

Referenser

- Blomkvist, N., 2005. *The discovery of the Baltic. The reception of a Catholic world system in the European North (AD 1075–1225)*. Leiden/Boston.
- Larsson, M.G. 2002. *Götarnas riken*. Stockholm.
- Line, Ph., 2006. *Kingship and state formation in Sweden 1130–1290*. Leiden / Boston.
- Löfving, C., 1984. Förändringar i maktstrukturen kring

östra Skagerrak vid kristendomens införande. En tvärvetenskaplig utgångspunkt för en arkeologisk studie. *Fornvännen* 79.

- 2007. *Vid nordliga leden. Västsverige för 1000 år sedan*. Göteborg.
- Nyqvist, R., 2001. *Landskapet som ram – hus och grav som manifest*. Seminarieupplaga. Göteborgs universitet.
- 2008. Recension av *Vid nordliga leden*. *Fornvännen* 103.
- Renfrew, C. & Bahn, P., 1996. *Archaeology. Theories, methods and practice*. Andra utgåvan. London.

Carl Löfving

carl.lofving@telia.com

Dumpad kunskap? Om metallsökning och uppdragsarkeologins villkor

När avsökning med metalldetektor lyfts fram i svensk debatt handlar det ofta om brott mot kulturminneslagen. I denna debattartikel vill vi istället lyfta fram aspekter på metallsökning som har mer direkt betydelse för dagens uppdragsarkeologiska praktik.

Vi menar, lite provokativt, att metallföremål mer eller mindre regelmässigt förpassas till dumphögen i samband med att matjorden banas av vid arkeologiska undersökningar. Arkeologer finner sällan metallföremål på förhistoriska boplatser. Detta beror i hög grad på att föremålen har plöjts upp från sitt ursprungliga läge och därmed inte går att påträffa med traditionella undersökningsmetoder. Denna observation är förvisso inte ny, men den får ökat stöd genom aktuella undersökningar. Som vi ser det har uppdragsarkeologin genom ett mer systematiskt bruk av metalldetektor stora möjligheter att utveckla kunskapen om de förhistoriska samhällena, något som bör vara målet för all arkeologi.

Bruket av metalldetektor är strängt reglerat i lagstiftningen, som i stort sett förbjuder andra än arkeologer att använda detektor. Ett sådant förbud ställer rimligen höga krav på att vi arkeo-

loger verkligen genomför avsökningar av de fornlämningar vi undersöker och att vi gör det riktigt bra.

En fördjupad diskussion kring metallsökning som metod och det genom metallsökning framtagna materialet som källa till kunskap är, menar vi, särskilt viktig i en situation då nya spelregler upprättas för uppdragsarkeologin. Idag är anbudsförfarande praxis inför markexploateringar av viss omfattning. Flera undersökare lämnar då in undersökningsplaner utifrån förfrågningsunderlag som länsstyrelsen utarbetar. Efter bedömning av kostnads- och kvalitetsaspekter beslutar länsstyrelsen vem som får utföra undersökningen. I Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd finns sedan en tid krav på att en »fyndstrategi» ska ingå i en sådan plan (*Handbok för uppdragsarkeologi*, avsnitt 3.3.10, s. 12). Här finns således möjlighet att verkligen lyfta fram metallföremålens källvärde. Samtidigt uppenbaras en rad problem i form av kostnader för insamling, hantering, tillvaratagande, urval och konservering. Om vi ska satsa på metoden i den rådande konkurrenssituationen måste kunskapsunderlaget vara bra.